

1699-1718 YILLARINDA BOLU'DA YATIRIM ARAÇLARI

Rafet Metin*

Özet

Önemli bir tarihi mirasa sahip olan Bolu, en eski tarihliden başlamak üzere oldukça zengin şer'iyye sicillerine sahiptir. Özellikle Şer'iyye sicillerinde yer alan tereke kayıtları şehrin sosyal ve ekonomik yapısının ortaya çıkarılmasında araştırmacılara büyük ölçüde kolaylık sağlamaktadır. Bu kayıtlarda Ölen bir kimsenin geride bıraktığı her türlü menkul ve gayr-ı menkul eşyanın yanı sıra alacak ve borçlarını ihtiva eden bilgilere yer vermesi o dönem toplumunun ekonomik durumunun aydınlatılması noktasında önemli bir referans olmaktadır. Vereselerin tek tek isimlerinin belirtilmesi dönemin nüfus yapısı ve sayısı konusunda da önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışmada 1699-1718 yılları arasında tereke kayıtları esas alınarak Bolu'da yatırım aracı olarak gördüğümüz (gayr-ı menkul, hayvancılık, altın ve gümüş, kölelik ve ağaç işleri) gibi konular tek tek ortaya konularak anılan tarihlerde halkın ekonomik tercihlerinin neler olduğu izah edilmeye çalışılmıştır

Anahtar kelimeler: Tereke kayıtları, Bolu, yatırım aracı.

Abstract

As having a valuable historical heritage, Bolu possesses a variety of şer'iyye recordsets (minutes) beginning from the very old one. Especially, the tereke minutes taking place in Şer'iyye recordsets provides the researchers with a clear vision towards the economical and social structure of the city. The details in these recordsets were included all possessions, credits and loans of the passed away one which should be considered as a vital point to envisage the financial climate of the period. The details about the inheritors also help the researchers to clarify the structural and mathematical traits of the population. This study aims to purport the fiscal preferences of the society lived in Bolu neighbourhood during the years of 1699-1718 by elaborating on the investment tools such as properties, herds, gold, and silver stated in the inheritance recordsets.

Keywords: Inheritance recordsets, Bolu, investment tools.

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi. rafet_metin71@hotmail.com

GİRİŞ

Karadeniz Bölgesinin batı bölümünde bulunan Kastamonu ve Zonguldak illeriyle birlikte Batı Karadeniz topraklarını oluşturan Bolu, kıyıya paralel olarak uzanan kuzey Anadolu dağlarının kıyı ve iç sıraları arasındaki vadi oluklarına oturmuş durumdadır (YA II, 1982: 1147). Eski bir yerleşim yeri olan şehrin Roma İmparatorluğu döneminde ilk adı Bithynum olup ovanın kuzey tarafında dağın eteğinde yer almakta idi. Daha sonra şehir ovaya doğru genişleme göstermiştir. İmparator Claudius zamanında (mö 10 – ms 54) buraya Claudiopolis adı verilmiştir (Orhonlu 1992: 276). Bolu isminin ise bu kelimenin sonundaki “polis”ten bozma olduğu ileri sürülmektedir (Orhonlu 1992: 276). Şehir Roma İmparatorluğunun parçalanmasından sonra Bizans’ın elinde kalmış, 1196’da Anadolu Selçuklu sultanı I. Rükneddin Süleyman Şah zamanında Türk hakimiyetine girmiştir. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren konar göçer Türk oymaklarının gelmesiyle Bolu il bölgesi süratli bir biçimde Türkleşmeye başlamıştır. Bu dönemde Bolu il bölgesinde 30.000 çadır konar-göçer Türkmen grubunun olduğu tahmin edilmektedir (Şahin 2006: 59). Fatih Sultan Mehmed’in Candaroğulları Beyliğini ortadan kaldırmasıyla Bolu, Candaroğlu Hasan Beye ikta olarak verilmiştir (Uzunçarşılı 1988: 137).

Bu dönemde şehrin stratejik önemi artmış özellikle Sinop ve yöresine yapılan seferlerde serhat şehri hüviyetini kazanmıştır (Orhonlu 1992: 277). XVI. yüzyılın başından itibaren on iki adet Yörük cemaatinin il bölgesine yerleşmesi, anılan yüzyılda yapılan iki tahrirde de genel itibarıyla aynı meslek grupları tarafından oluşturulan on iki mahallenin kurulmasından sonra Bolu’da şehirleşmenin hız kazandığı görülmektedir (Taş 1993: 40). Şehrin ticari açıdan Osmanlı yol sisteminin sol kolu üzerinde bulunması iktisadi hayatında önemli derecede etkili olmuştur (Bu yol Üsküdar’dan başlayıp, İzmit-Düzce, Bolu-Koçhisar (günümüzdeki Ilgaz) ve Tosya güzergâhını takip ediyordu). Bolu aynı yol üzerinde Gerede-Yabanabad (Kızılcahamam)’dan Ankara’ya ulaşan güzergâhın da kavşak noktasında idi (Orhonlu 1992: 277). XVII ve XVIII. yüzyıllarda İstanbul ve Ankara’yı bir birine bağlayan bu yollar XIX.yüzyılın ilk yarısında Hüsrev Paşa’nın Bolu mutasarrıflığı sırasında yeniden düzenlenmiştir (Orhonlu 1992: 277). Böylece şehir hem İstanbul’a yakınlığı hem de önemli bir ticaret yolu üzerinde bulunması ile cazibe merkezi olmaya başlamıştır. Bu özelliğinden dolayı bizde bu çalışmada 1699-1718 yılları arasında Bolu’da yatırım aracı olarak tespit ettiğimiz bazı alanları (gayr-ı menkul, hayvancılık, altın ve gümüş, köleler ve ağaç işleri) değerlendirmek suretiyle il bölgesinin ekonomik yapısının aydınlatılması konusunda bir katkı sunmaya çalıştık. Anılan dönemde daha çok tarıma dayalı bir hayat tarzının olması Bolu’da insanları ihtiyaç duydukları tarımsal alanlara yönlendirmiş bu sebepten dolayı da üretim, yalnızca insan yaşamının sürdürülebilmesi için lazım olan mallarla bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Seçilen alanları günümüzdeki yatırım araçları gibi görmenin

yanlış olacağı kanaatini taşımakla birlikte buradaki asıl maksadın anılan dönemde Bolu havalisinde yaşayan insanların ihtiyaçlarına binaen sahip oldukları ekonomik tercihlerin neler olduğunu ve hangi alanlarda daha çok yoğunlaştığını ortaya koymak, buradan hareketle de şehrin ekonomik düzeyi hakkında bir fikir sahibi olabilmektir. Bu çalışmayı yaparken aşağıda zikredilen altı adet şer'îye sicil defteri içerisinde taradığımız 213 adet tereke kaydından istifade edilmiştir. 848 numaralı defterde çok az sayıda tereke kaydına tesadüf edilmiş olması ve bu kayıta emtianın satış bedeli yapılmayarak doğrudan adet olarak verilmiş olması bizi 842, 843, 844, 845 ve 846 numaralı defterlerin incelemesine yöneltmiştir. Ancak incelediğimiz tarihlerin dışında kalsa da Ağaç işleri konusunda tespit ettiğimiz bir ayrımı paylaşmak adına 848 numaralı (1732-1733) defterden de bir alıntı yapılmıştır. İnceleme konusu yaptığımız şer'îye sicillerine ilişkin defter kayıt numaraları ile ait oldukları yıllar aşağıda gösterilmiştir:

842	1111-1114 (1699-1702)
843	1114-1116 (1702-1704)
844	1116-1119 (1704-1707)
845	1119-1122 (1707-1710)
846	1129-1130 (1717-1718)
848	1145-1146 (1732-1733)

İktisadi ve içtimai tarih araştırmaları bakımından büyük bir önem taşıyan "kassam" veya "tereke defterleri" diye anılan defterler vazgeçilmez kaynaklar olarak önemli bir yer tutmaktadır (Barkan 1966: 1). Bu defterlerin iktisadi açıdan önem arz etmesinin temel nedeni defterlerde dönemin toplumsal refah düzeyinin aydınlatılmasına katkıda bulunmasıdır. Bu defterlerde ölen kişinin geliri değil, toplam serveti aktarılmaktadır. Servetin paylaşımında toplumu oluşturan kişiler arasında aşırı farkların olmaması sosyal refah devletine giden önemli bir yol olsa gerektir (Öztürk 1994: 13). Tereke defterlerinde ölenlerin sosyal durumlarına, medeni hallerine ve aile yapılarına ait bilgiler yanında; hayatta buldukları sırada tasarruflarında bulunan her türlü giyim ve ev eşyası ile mobilya ve mutfak takımlarını; kiler mevcudunu; ev, bağ, bahçe, değirmen gibi malları; köylerdeki çiftlik bina ve araçları ile hayvan cins ve miktarlarını, ambarlarda mevcut veya tarlalarda ekili tahılın miktar ve çeşitlerini, atölye ve ticarethanelerdeki aletlerle malzemenin veya ticari malların çeşit ve miktarlarını vermekte ve bütün bu malların tahmini veya müzayede ile satışları sonunda fiili olarak tahakkuk eden fiyatlarını ayrı ayrı tespit ve nakletmiş bulunmaktadır (Barkan 1966: 1). Ayrıca bu defterler sayesinde belirli tarihi devirlerde ve bölgelerde çeşitli sosyal zümreler arasında servetin dağılımı ve unsurları; maddi kültürün vasıf ve imkânları; hayat, konfor veya lüksün seviyesi; silahların ve elbiselerin çeşitleri; her türlü imalathaneler ile zirai işletmelerin teşkilatı, istihsal vasıta ve kapasiteleri ticari usul ve münasebetler, kredi şekilleri gibi önemli konuların aydınlatılmasına da imkân vermektedir (Barkan 1966: 2).

I. GAYR-I MENKULLER

A- EVLER /DÜKKANLAR

1699-1718 yılları arasında Bolu'da yatırım aracı olarak değerlendirebileceğimiz gayr-ı menkuller içerisinde evler ve dükkânlar önemli bir yer tutmaktadır. İncelediğimiz tereke kayıtlarında daha çok şehir merkezinde yer alan mahallelerde insanların barınma ihtiyacını karşılayabileceği evlerin dışında geçimlerini temin etmek amacıyla şehir çarşısında edindikleri dükkânlar sayesinde çeşitli iş kollarında üretime katkıda buldukları tespit edilmiştir. Köylerde ise daha çok tarım ve hayvancılığın gerektirdiği binaların inşa edildiği dikkat çekmektedir (BŞS 842/ s. 5/a, Evahir-i Rebiyyü'lAhir sene 1111).¹ Mesela Akpınar mahallesinde 1 bab Attar dükkânı 150 krş (BŞS 842/s. 55/a, 2 Şevval sene 1113, Attar Ahmed Çelebi bin İbrahim'in terekesi) iken anılan mahallede bulunan şehir çarşısında Vahide binti Mustafa Bey'in terekesinde yer alan 1 bab kârban saray han, 1 samanlane, 2 dükkân, dükkânların üzerinde 1 kahvehane, 1 börekçi dükkânı, 2 manav dükkânı ve 100 krş değerinde 1 mülk-i menzilin toplam 800krş olduğu kayıtlıdır. Toplam tereke miktarının 1004 krş olduğu düşünülecek olursa anılan gayr-ı menkullerin tereke toplamında önemli bir yer işgal ettiği rahatlıkla görülebilir (BŞS 842/s. 58/a, 3 Zilka'de sene 1113). Yine aynı mahallede muaytaflar² çarşısında 1 bab dükkân 60 krş ve 1 bab manav dükkânı ise 80 krş olarak kayıtlı iken, 1 bab fevkani beyt ve 1 nim anbarın 60 krş değerinde olduğu kayıtlıdır (BŞS 843/s. 31/b, 22 Zilhicce sene 1115). Kara Çayır mahallesinde el-Hac İshak bin El- Hac Mustafa'nın terekesinde terziler çarşısında 1 bab terzi dükkânı 50 krş, muaytaflar çarşısında ise 1 bab muytaf dükkânı 40 krş iken aynı mahallede bulunan ve değeri 200 krş olan evlerde tespit edilmiştir. Tereke toplamının 700 krş olması mal varlığının neredeyse yarısına yakının ev ve dükkânlardan oluştuğunu göstermektedir (BŞS 844/s. 2/b, 5 Şevval sene 1116). Buna mukabil Örenler karyesinde Hasan bin Receb'in terekesinde 1 bab beyt, 1 ahur, 1 samanlane ve 2 anbar toplam 32.5krş olarak kayıtlıdır (BŞS 844/s. 31/b, 20 Ramazan sene 1118). Yine Değirmen Özü karyesinde Mustafa Ağa'nın terekesinde şehirde Mustafa Paşa evkafından 50 krş kıymetli 2 bab dükkân, 1 boya dükkânı 25 krş, kalaycılar çarşısında 2 bab kalaycı dükkânı 50 krş, Muaytaflar çarşısında 2 dükkân 50 krş, yine muaytaflar çarşısında 1 bab berber dükkânı 50 krş, 1 nalband dükkânı 40 krş, 1 bab kahvehane 30 krş, olarak kayıtlıdır. Toplamı 295 krş olan bu gayr-ı menkullerle birlikte cem'an 665.5 krş olan tereke miktarının yine hemen hemen yarısını ev ve dükkânlar oluşturmaktadır

¹ Asl Hatun mahallesinde ikamet etmekte iken vefat eden İlhami bin Yahya nam müteveffanın tereke kaydında 1 bab terzi dükkânı 50 krş iken, Tatlıca karyesinde Mehmed bin Sinan nam müteveffanın terekesinde 1 beyt, 1 anbar, 1 samanlane ve 1 ahur' un toplam 18 krş olarak kaydedildiği görülmektedir. BŞS 842/ s. 11/a, 8 Şevval sene 1111.

²Keçi kıldan çuval ya da yine kıldan at takımları dokuyup satan muytaf taifesinin geçmişlerinin Osmanlı öncesine gittiği bilinmektedir. Bkz. Kankal 2004: 141.

(BŞS 845/s. 46/b, 4 Zilkade sene 1121). Kozlu Karyesinde ise Ahmed Ağa bin Mehmed Ağa'nın terekesinde 3 bab anbar 30 krş, 2 bab haric oda 50 krş ve 1 samanlane 12 krş olarak kayıtlıdır (BŞS 845/s. 54/b, 14 Receb sene 1121). Ak Pınar mahallesinde Abdurrahman bin Hasan'ın terekesinde mahallede bulunan 1 köhne beyt 40 krş iken (BŞS 846/s. 7/a, 2 Zilkade sene 1129) Çayır karyesinde Ali bin Mahmud'un terekesinde karyede 1 bab beyt, 1 oda, 1 bab anbar 1 samanlane ve saman, 1 köhne damın toplam 26.5krş olduğu kayıtlıdır (BŞS 846/s. 8/b, 29 Zilkade sene 1129). Bu kayıttan da anlaşılacağı üzere şehirde eski bir evin değeri köydeki bir ev, bir anbar, bir samanlane ve bir damdan daha fazladır. Tereke kayıtlarından verilen bu örneklerden de anlaşılacağı üzere özellikle şehir merkezinde ticari işletmeler olarak değerlendirilebileceğimiz (Attar, Kalaycı, Boyacı, Berber, Manav, börekci vb.) dükkanlar ve bu dükkanların yakınında yer alan evlerin fiyat olarak oldukça yüksek, buna mukabil köylerde bulunan evlerin ise oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu nedenle günümüzde olduğu gibi anılan tarihlerde de köyde yaşayan bir kimse şehir ile olan bağlantısını kesmemek için şehirden mülk satın almak suretiyle hem yatırım aracı hem de ileride şehre yerleşme yöntemi olarak değerlendirmiş olabilir. Örneğin Aslen Karahisar-ı Şarkide vaki Kösi Nahiyesinin Delice karyesinden olduğu bilinen Araboğlu Mustafa'nın terekesinde Debbağlar mahallesinde 30 krş değerinde 1 aded mülk-i menzilin olduğu ayrıca karye-i mezburda 80 krş değerinde 1 bab iki göz mülk ve değirmene sahip olduğu kayıtlıdır (BŞS 845/s. 63/b, Gurre-i Muharrem sene 1121). Köyde yaşayan insanların şehirde mal mülk edinmelerinin yanı sıra şehirlilerinde kırsal alan yerleşmelerinde toprak edinme arzusu bir anlamda besin maddelerini sağlamak istemeleri ya da eskiden olduğu gibi yarı tarımsal bir yaşantıyı benimsemeye çalıştıklarının bir göstergesi olabilir (Faroqhi 1993: 366). İncelediğimiz tereke kayıtlarında şehirde ikamet eden bir kimse mahallesinde bulunan evinin bahçesinde ya da evine yakın bir tarlada ihtiyacını karşılayabilecek sebze ve meyve yetiştirdiği gibi köyde sahip olduğu büyük tarla bağ ve bahçelerden elde ettiği ürünleri de muhtemelen pazar piyasasında değerlendirme imkânı bulabilmektedir.

B- TARLA/ BAĞ VE BAHÇE

Büyük ve küçük Anadolu şehirlerinin yakınında şehirlilere ait olan ve genellikle de onlar tarafından işlenen bir miktar toprak bulunurdu. Şehirlerde yaşayan birçok aile kendi yetiştirdiği tahıl ve meyveyi tüketir ve pazara kısmi bir bağlılık yaşardı. Dolayısıyla bu toprak parçaları şehrin besin gereksiniminin karşılanmasında belli bir öneme sahipti (Faroqhi 1993: 297). İncelediğimiz kayıtlarda şehirde mukim olup da köyde bağ, bahçe ve tarla sahibi olan kimselerin terekelerine tesadüf edilmiştir. Mesela Kara Çayır mahallesinde sakin iken vefat eden Terzi Ahmed bin Mehmed'in terekesinde Alpagut karyesinde 30 krş değerinde 1 kıt'a bahçe ve yine Yörük kar-

yesinde 15 krş değerinde 1 Kıt'a bahçe kayıtlıdır (BŞS 843/s. 8/a, 16 Şaban sene 1111). Yine Karaçayır mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Semerci Ahmed Ağa bin Mustafa'nın terekesinde Alpagut Karyesinde 10 krş değerinde 1 evlek³ miktarı bahçeye sahip olduğu kayıtlıdır (BŞS 842/s. 5/b, 25 Zilkade sene 1111). Gülyüzü mahallesinde mukim iken vefat eden el-Hac Hasan bin Kasımın terekesinde şehir çarşısında 100 krş değerinde 1 bab kethüda Hasan dükkanı adı ile bilinen bir dükkan kayıtlı iken, aynı şahsın üzerinde Ağca Kavak karyesinde 150 krş değerinde 6 dönümlük bir tarla kayıtlıdır (BŞS 842/s. 33/a, 15 Zilkade sene 1112). Bu kayıttan da anlaşılacağı üzere şehirde dükkan işleten birisi aynı zamanda bir tarla edinmek suretiyle kırsal kesimle de bağlantısını kesmemiştir. Bu durum kişinin hayatını idame ettirme noktasında ihtiyaca binaen (buğday, arpa, meyve vs.) şehir-kır bağlantısını sürdürme isteğinden kaynaklanmış olabileceği gibi gelecekte çocukları için bir yatırım olarak da değerlendirilebileceği olasıdır. Semerkand mahallesinde sakin iken vefat eden el-Hac ibn-i el-Hac Ömer'in tereke kaydında Kozlu karyesinde 15 krş değerinde 1 kıt'a küçük ve 50 krş değerinde büyük bahçe kayıtlıdır (BŞS 842/s. 52/a, 12 Şaban sene 1113). Akmesicid mahallesinde sakin iken vefat eden es-Seyyid Mehmed bin es-Seyyid Mustafa'nın terekesinde ise şehir çarşısında sülüs hissesi 37.5krş olan bir Attar dükkanı kayıtlı iken Ocaklar karyesinde değeri 15 krş olan bir çiftlik kayıtlıdır (BŞS 844/s. 7/a, 5 Zilkade sene 1116). Ağca Alan karyesinde mukim iken vefat eden Ahmed Ağa bin Ali Ağa'nın terekesinde şehirde buğday pazarında 150 krş değerinde 1 adet küçük han ve dükkan kayıtlı iken Hadim havalisinde ise 40 krş değerinde bahçe kayıtlıdır (BŞS 845/s. 31/a, 15 Receb sene 1120). Yine Karamanlı mahallesinde sakin iken vefat eden Ali Sufi İbn-i Hüseyin adındaki kimsenin terekesinde ise mahallede 20 krş değerinde müstemil bir mülk kaydından sonra İsmetler karyesinde "yukarı bahçe" adı ile bilinen 15 krş değerinde sülüs bahçe hissesi yine karyede 20 krş değerinde 1 bab menzil, karye yaylağında 16 krş değerinde 1 bab yaylak evi, 10 krş değerine kiraz ve elme ağacı, toplam 7 krş değerinde 1 adet armud, 1 adet elma, 2 adet ceviz ağaçları ile 7 krş değerinde müşterek bir bahçe kayıtlıdır (BŞS 845/s. 43/a, 2 Muharrem sene 1122). Bu kayıta dikkat çeken husus belirtilen meyve ağaçlarının toplam değerlerinin 15 krş iken şehirde müstemil bir mülkün 20 krş değerinde olmasıdır. Semerkand mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Mustafa Çelebi bin Hüseyin'in terekesinde mahallede 300 krş değerinde mülklerinin olduğu kayıtlı iken karyede değeri toplam 140 krş olan 3 kıt'a bahçe kaydı yapılmıştır.

İncelediğimiz bu tereke kayıtlarından da anlaşılacağı üzere anılan tarihlerde insanlar şehir merkezinde edindikleri mülklerin yanı sıra köylerde

³ Evlek yada evleg; tarlanın öküzele bir günde işlenen bölümünü ifade etmekte veya bağ ve bahçe ölçümü için 0.25 dönüm (400 arşun veya 254.8 metre kare) karşılığında kullanılmaktadır. bkz. İnalçık 1997: 442.

sahip oldukları bağ, bahçe ve tarla gibi gayr-ı menkulleri şehir-kır bağlantısını kesmeden yatırıma dönük olarak değerlendirebilmektedirler.

II. HAYVANCILIK

Bolu İl bölgesinin % 61.2'sini dağlar, % 28.8'ini platolar, % 0.7'sini yaylalar ve 9.3'ünü ovalar kaplamaktadır (YA II, 1982: 1446). Yaygın otlakların bulunması Bolu'da büyük ve küçük baş hayvancılığın yaygınlaşmasına neden olmuştur. İncelediğimiz dönemde de bağ, bahçe ve tarla dışında hayvancılıkla da uğraşanların olduğu kayıtlarda tespit edilmiştir. Daha çok ihtiyaca binaen olsa da kayıtlarda sadece köylerde değil de şehirde de hayvancılığın belli bir satış bedeli üzerinden yapılıyor olması insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamaları yanında hayvancılığa yatırım aracı olarak ta baktıkları izlenimini vermektedir. Mesela Kara Çayır mahallesinde sakin iken vefat eden Terzi Ahmed bin Mehmed'in terekesinde bir avlu içerisinde toplam 195 krş değerinde iki odalı ev, ahır, samanlane, 30 krş değerinde 1 çift camus tosunu, 5 krş değerinde 1 çift karasığır danası, 3 krş değerinde 3 adet keçi, 16 krş değerinde 2 çift kara sığır öküzü, 14 krş değerinde camus ineği ve malak, 12 krş değerinde 1 aded camus ineği, 8 krş değerinde 2 adet kara sığır ineği, 5 krş değerinde 1 koca kısarak ve 44 krş değerinde 548 Kıt'a camus bastırması kayıtlıdır (BŞS 842/s. 8/a, 16 Şaban sene 1111). Alpagut ve Kara Çayır karye sakinlerinden olan Semerci Ahmed Ağa bin Mustafa'nın terekesinde 81 krş değerinde 32 koyun ve 49 keçi kayıtlıdır. Verese taksimine bakıldığında toplam 81 adet olan bu koyun ve keçilerin 75 adedi 75 krş değer biçilerek iki kızı ile bir oğlu ve eşi için mehir bedeli olarak vereseler arasında taksim edildiği kaydedilmiştir (BŞS 842/s. 5/b, 25 Receb sene 1111). Hoca Bey mahallesinde sakin iken vefat eden Ömer Çelebi bin Hasan'ın terekesinde 10 krş değerinde Kara Sığır öküzü, 15 krş değerinde camus ineği ve malak, 22 krş değerinde Camus tosunu, 8 krş değerinde koca sığır öküzü, 8 krş değerinde bargir, 60 krş değerinde 60 adet koyun ve 30 adet kuzu, 1 adet nühas üzenği, 2 adet saban demiri, 2 adet araba, 2 adet zincir kayıtlıdır (BŞS 842/s. 40/a, 10 Rebiyyül evvel sene 1112). Şehirde ikamet etmesine karşın incelediğimiz diğer tereke kayıtlarına göre fazla sayılabilecek hayvan sayısına sahip olmasından adı geçen şahsın kendi ihtiyacının haricinde yatırım aracı olarak da hayvancılığı yürüttüğü sonucuna varılabilir. Semerkand mahallesinde sakin iken vefat eden el-Hac Ahmed bin el-Hac Ömer'in terekesinde 10 krş değerinde 1 re's bargir, 40 krş değerinde 2 adet camus ineği, 2 adet düve, 1 adet malak, 15 krş değerinde 30 keyl arpa ve 22 krş değerinde 28 keyl buğday kayıtlıdır (BŞS 842/s. 52/a, 12 Şaban sene 1113). Kasablar Yenicesi karyesinde sakin iken vefat eden el-Hac Mustafa Halife ibn-i el-Hac Ahmed'in terekesinde Ak Pınar mahallesinde 200 krş değerinde mülk-i menzil, 100 krş değerinde 2 oda ev, 3 anbar, 2 ahur, 2 samanlane, 37 krş değerinde 5 re's camus öküzü, 20 krş değerinde 2 adet kara sığır öküzü, yine 30 krş değerinde 6 re's kara sığır ineği, 4

aded dana, yine 22 krş değerinde 3 re's camus ineği, 32 krş değerinde 3 aded kır bargir, 10 krş değerinde 2 aded merkeb, 160 krş değerinde 160 keyl buğday, 45 krş değerinde 130 keyl arpa kayıtlıdır (BŞS 843/ s. 5/a, 19, Cemaziyelahir sene 1114). İncelediğimiz diğer tereke kayıtlarıyla karşılaştırdığımızda hem şehir merkezinde hatırı sayılır değerde gayr-ı menkul edinmesi hem de köyde normalin üzerinde bir hayvan potansiyeline sahip olması bu kimsenin şehir ile bağlantısını devam ettirdiğine, hayvancılığı da ek gelir kaynağı olarak değerlendirdiğine dair bir delil olabilir. Semerkand mahallesinde sakin iken vefat eden el hac-Hüseyin bin Ahmed'in terekesinde 60 krş değerinde 2 bab fevkani beyt, 15 krş değerinde anbar, 5 krş değerinde samanane, 10 krş değerinde 1 aded kara sığır öküzü, 10 krş değerinde 2 aded kara sığır ineği, kayıtlıdır (BŞS 843/s. 9/b, 17, Şevval sene 1114). Bu kayıttta da anılan şahsın şehir merkezinde olmasına rağmen hayvancılıkla iştigal ettiği ve onun gereği olan anbar ve samanane inşa ettiği görülmektedir. Yine Eski Cami mahallesinde sakin iken vefat eden Mehmed bin Seferin terekesinde 4.5 krş değerinde 6 keyl güzlük buğday, 3 krş değerinde 1.5 keyl arpa 1.5 krş değerinde saman 4.5 krş değerinde kara sığır ineği ve danası kayıtlıdır (BŞS 843/s. 28/b, 7, Zilkade sene 1115). Yine Eski Cami mahallesinde sakin iken vefat eden Mehmed bin İbrahim'in terekesinde şehirde 35 krş değerinde 1 mülk-i menzil, 25 krş değerinde 1 bab dükkan, Alpagut karyesinde 2 kıt'a mülk, 8.5 krş değerinde 1 aded kısrak, 8 krş değerinde katır sıpası, 1.5 krş değerinde kara sığır düvesi kayıtlıdır (BŞS 843/s. 44/a, 29 Şaban sene 1116). Karaçayır mahallesinde sakin iken vefat eden Mehmed Efendi bin Şaban Efendinin terekesinde toplam 60 krş değerinde 1 adet çiftlik, 3 adet saban demiri, 2 adet balta, 3 araba ve 4 adet diğer alat-ı çift, 5krş değerinde inek ve danası, 110 krş değerinde 5 çift camus öküzü, 20 krş değerinde camus tosunu, toplam 32 krş değerinde 30 keyl buğday ve 20 keyl kabluca karıklı, 7 krş değerinde 14 keyl arpa, kışlakta toplam 500 krş değerinde 750 koyun ve keçi kayıtlıdır (BŞS 846/s. 14-16/b, 14 Safer sene 1130). Aynı terekede Müteveffa Mehmed Efendi'nin Alay Beyine olan borcundan bahisle veresenin muhalefatından sulb-i mezkur için verilen eşya kaydedilmiştir. Bu eşya ise Çay çiftliğinde 40 krş değerinde 1 bab anbar, 1 dam, 4 samanane ve meyve ağaçları, 25 krş değerinde 1 çift camus öküzü, 15 krş değerinde 5 keyl buğday ve elmacı çiftliğinde verilen 60 krş değerinde 1 menzil mea havlu, 1 bahçe, 1anbar, 2 zincir, 2 balta, 3 araba ve sair alat-ı çift ve meyveler, çiftlikte 47 krş değerinde 2 çift camus, 7.5 krş değerinde 15 keyl arpa, 3.5 krş değerinde darı kayıtlıdır (BŞS 846/s. 16/b 5, Rebiyyü'l evvel sene 1130). İncelediğimiz diğer sicillerdeki kayıtlardan farklı olarak Mehmed Efendi'nin şehirde ikamet etmesine rağmen değişik köylerde çiftlikler kurup hizmetkarlar çalıştırması, Alay Beyi ile olan ilişkisi askeri sınıfa mensub bir kimse olduğu izlenimini vermektedir. Bir başka kayıttta ise kereste taşımada kullanılmak üzere köylerden mübaya'a usulü ile temin edilen katır ve bargirler yanında fiyatları da verilmiştir (BŞS 848/s. 13,6 Şaban sene 1145). Mesela Kantara karyesinden 45

krşdeğerinde1 re's boz katır, Molla Osman'dan alınan 63 krş değerinde 1 adet eğerli bargir, Mustafa Efendi'den alınan 50 krş değerinde 1 katır ve 60 krş değerinde 2 bargir kayıtlıdır. Bu hayvanların fiyat olarak yukarıda zikredilenlerden fazla olması bunların sırf kereste taşımacılığı için özel olarak beslendiği izlenimini uyandırmaktadır.

III. ALTIN VE GÜMÜŞ

İncelediğimiz tereke kayıtlarında en çok dikkat çeken yatırım aracı olarak altın ve gümüş birikimi görülmektedir. Mesela Asıl hatun mahallesinde sakin iken vefat eden İlhani bin Yahya'nın terekesinde 4 krş değerinde 1 adet sim bıçak ve 3.5 krş değerinde sağır sim tas kayıtlıdır (BŞS 843/s. 5/a, Evahiri Rebiyyülahir sene 1111). Bir fikir vermesi açısından Ak pınar mahallesinde sakin iken vefat eden el Hac Mehmed bin Ebu Bekir'in terekesinde Bey karyesinde 6 krş değerinde1 bab ev ve 10 krş değerinde 1 re's kısrak kayıtlıdır (BŞS 843/s. 11/a-12/a-5, 10 Şevval sene 1111). Bu tereke kaydından anlaşılacağı üzere 1 adet küçük bir gümüş tas neredeyse köydeki bir evin yarısına eşit bir değerdedir. Yine Kara çayır mahallesinde sakin iken vefat eden Kara Fatıma binti Abdullah'ın terekesinde 8 krş değerinde1 adet sim kemer kuşak ile fiyatlar konusunda fikir vermesi açısından zikredecek olursak 1 kazma, 1 keser, 1 ustura toplam 2 krş değerinde 2 re's karasığır ineği ise 12 krş olarak kayıtlıdır (BŞS 842 /s. 30/b, 11 Şevval sene 1112). Akpınar mahallesi sakinlerinden iken fevt olan Havva binti Ali Bey'in terekesinde sümn hisseli 19 krş değerinde 1 sim kemer kuşak ile 9 krş değerinde 1 adet yeşil taşlı altın küpe ve 1 adet incili küpe kayıtlıdır. Aynı terekede 1 adet sağır bakraç, 1 adet sini, 1 adet el tavası, 1 adet kepçe, 1 adet hoşaf taşı, toplam 2 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 842 /s. 45/b, 10 Cemaziyelahir sene 1113). Yine Ak pınar mahallesinde sakin iken vefat eden Ayşe binti Süleyman'ın terekesinde 13 krş değerinde 1 adet sim kemer kuşak,6 krş değerinde 1 çift altın incili küpe 10 krş değerinde sim tılsım ile birlikte 8 krş değerinde1 re's camus ineği, 4 krş değerinde 6 keyl çavdar buğdayı, 2.5 krş değerinde 5 keyl arpa kayıtlıdır (BŞS 842/s. 47/b, 18 Cemaziyel Ahir sene 1113). Semerkand mahallesi sakinlerinden iken vefat eden el hac Ahmed bin el hac Ömer'in terekesinde 11 krş değerinde 1 adet sim saat, 15 krş değerinde 30 keyl arpa, 22 krş değerinde 28 keyl buğday kayıtlıdır. Bu kayıttan 1 adet sim saatin neredeyse 30 keyl buğdaya eşit olduğu görülmektedir (BŞS 842/s. 52/a, 12 Şaban sene 1113). Yine Mustafa ibn-i Ali'nin terekesinde1.5 krş değerinde sim dökme, 2 krş değerinde altın küpe, 1.5 krş değerinde sim küpe, 5 krş değerinde 1 çift sim bilezik, 2 krş değerinde 1 çift sim küpe ile 1.5 krş değerinde 2 adet keçi kayıtlıdır. Bu terekeden de 1 çift gümüş küpe ile ikiden fazla keçi alınabileceği ortaya çıkmaktadır (BŞS 842/s. 56/b, 9 Şevval sene 1113). Karaçayır mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Fatma binti Veli Ağa'nın terekesinde 5 krş değerinde 1 çift sim bilezik, 6 krş değerinde 1 çift altın küpe, 3 krş değerinde 1 adet sim basu-

bend ve 2 adet tılsım ve 12 krş değerinde sim kemer kuşak kayıtlıdır (BŞS 842/s. 64/a, 4 Cemaziyelevvel 1114). Yine Mescidli karyesinde Mehmed Beşe bin Turak Beyin terekesinde 21 krş değerinde sim kemer kuşak, 20 krş değerinde inci askı ve altın küpe, 50 krş değerinde 1 çift altın bilezik, 25 krş değerinde 1 adet sim hançer, 5 krş değerinde 1 çift sim bilezik kayıtlıdır. Ayrıca fiyat olarak bir fikir vermesi açısından aynı terekede 15 krş değerinde 1 kıta bahçe, 24 krş değerinde 2 re's camus ineği, 15 krş değerinde 4 merkeb ve 1.5 krş değerinde 3 keyl buğday kayıtlıdır (BŞS 843/s. 12/a, 17 Zilkade sene 1114). Yine Ak pınar mahallesinde sakin iken vefat eden Ayşe binti Şaban'ın terekesinde 9 krş değerinde sim kemer kuşak, 2 krş değerinde sim saç bağı, 3 krş değerinde 5 adet sim tılsım ve basubend, 1.5 krş değerinde tek bilezik, 3.5 krş değerinde 1 çift küpe, 0.5krş değerinde sim tarak ve 13 krş değerinde camus ineği ve malak kayıtlıdır (BŞS 843/s. 16/a, 18 Zilhece sene 1114). Bu kayıтта da 1 adet sim kemer kuşak ve 1 çift sim küpe 1 camus ve malak fiyatına eş değerdedir. Akmescid mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Meryem binti el-Hac Mehmed'in terekesinde 2 krş değerinde 9 adet sim düğme, 5 krş değerinde sim ön kuşak, 4.5 krş değerinde eşrefi altın kayıtlıdır (BŞS 843 /s. 23/b, 7 Rebiyülahir sene 1115). Yine Eski cami mahallesinde sakin iken vefat eden Saliha binti Hacının terekesinde 45 krş değerinde 1 çift bilezik, 7 krş değerinde sim kuşak, 5 krş değerinde altın küpe, 5 krş değerinde sim raht kayıtlıdır. Bu kayıтта zikredilen 45 krş değerindeki 1 çift altın bilezik nerde ise şehirdeki 1 bab terzi dükkanına denk düşmektedir (BŞS 842/s. 8/a, 16 Şaban sene 1111. Karaçayır mahallesinde 1 bab terzi dükkanı 50 krş değerindedir). Yine Akmescid mahallesinde sakin iken vefat eden Esseyd Mehmed bin Esseyd Mustafa'nın terekesinde 1.5 krş değerinde 1 adet sim bilezik, 1 krş değerinde ise sim tılsım ve yüzük kayıtlı iken aynı terekede 1 krş değerinde nahiv kitabı ile yine 1krş değerinde divan-ı baki adlı kitap kayıtlıdır (BŞS 844/s. 5/a, 5 Zilkade sene 1116). Bu kayıttan da anlaşılacağı üzere bir kitap fiyatı yaklaşık bir gümüş bilezik fiyatına denktir. Karaköy nam karyede sakin iken vefat eden es-Seyyid Mehmed Bey bin es-Seyyid Ahmed Bey'in terekesinde 12 krş değerinde sim topuz, 4 krş değerinde 2 adet sim balta, 5 krş değerinde sim Çerkez rahtı, 30 krş değerinde sim dökme çuka yağmurluk ve başlık ile fiyat olarak fikir vermesi açısından 10 krş değerinde 1 adet hizmet bargiri ve 16 krş değerinde 2 re's tay kayıtlıdır (BŞS 844/s. 11/a, 15 Muharrem sene 1117). Eski cami mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Cibril bin Şaban'ın terekesinde 20 krş değerinde sim divid, 20 krş değerinde sim bıçak, 3.5 krş değerinde sim kuşak kayıtlıdır (BŞS 844/s. 21/b, 2 Zilkade sene 1117). Bir yıl sonra yapılan bir kayıтта ise Gülyüzü mahallesinde demirci dükkanının değeri 15 krş olarak, 1 bab çatma beyt ve 1 anbar ise 8 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 844/s. 29/b, 15 Muharrem sene 1118). Karaçayır mahallesinde sakin iken vefat eden Müftü Mehmed Efendi bin Abdurrahman'ın terekesinde 2 krş değerinde 1 adet sim bıçak ile 2 adet Kara Davut kitabı 2 krş ve 1 adet telhis ve muhtasar kitabı 3 krş olarak kayıtlıdır (BŞS 844/s. 33/a, 10

Safer sene 1118). Bu kayıttan kitapların değeri de ortaya çıkmaktadır. Kayıttan bir adet sim bıçağın değerinin iki kitaba denk olduğu görülmektedir. Yine Eski cami mahallesinde sakin iken vefat eden Mehmed bin Mustafa'nın terekesinde 7 krş değerinde 1 çift altın küpe, 10 krş değerinde sim hançer ve bıçak, 3.5 krş değerinde 2 adet sim hatem ve ayrıca fiyat hareketliliğinin karşılaştırılabilmesi açısından örnek olarak verebileceğimiz 8 krş değerinde 1 adet camus ineği kayıtlıdır. 1 çift altın küpe yaklaşık 1 camus ineğine eşit değerdedir (BŞS 844/s. 46/b, 7 Şevval sene 1118). Çukur mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Fatıma binti Ömer'in tereke kaydında 6 krş değerinde sim kemer kuşak, 3 krş değerinde 1 çift altın küpe ile yine fiyatlar hakkında fikir vermesi açısından zikredebileceğimiz 6 krş değerinde 1 re'scamus ineği, 6 krş değerinde 3 re's kara sığır ineği, ve 2 krş değerinde 2 keyl buğday kayıtlıdır (BŞS 844/s. 51/b, 15 Zilhicce sene 1118). Fatıma binti Mehmed'in tereke kaydında ise 50 krş değerinde 1 çift altın bilezik, 3.5krş değerinde 1 altın küpe, 10krş değerinde 1 altın sac bağı karşılaştırma yapma açısından zikredilecek olursa Muhammediye adında bir kitap 4 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 844/s. 53/b, 27 Zilhicce sene 1118). Es-Seyyid Osman bin Ali'nin terekesinde 2 krş değerinde 1 altın hatem, 10 krş değerinde 1 sim saat, kayıtlı iken 9 krş değerinde 1 bargir ve eğeri ile 1 adet kara kılıç kaydedilmiştir (BŞS 845/s. 63/b, Gurrei Muharrem sene 1121). Aynı tarihli bir başka tereke kaydında Değirmen özü karyesinde Akbaş bahçesi olarak bilinen 1 kıt'a bahçe 12 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 845/s. 46/b, 4 Zilkade sene 1121). Yine Seyyidler karyesinde Rabia hatun binti Mustafa'nın terekesinde 55 krş değerinde 1 çift altın bilezik, 8 krş değerinde 1 çift altın küpe kayıtlıdır (BŞS 845/s. 65/a-b, 16 Şaban sene 1129). Yine Gül yüzü mahallesinde sakin iken vefat eden Gülsüm binti el Hac Mustafa'nın tereke kaydında 10 krş değerinde sim Frenk kuşak, 4 krş değerinde 1 çift sim bilezik, 4 krş değerinde 3 adet hal hal ve 6 krş değerinde incili altın küpe kayıtlıdır (BŞS 846/s. 4/a, 4 Şaban sene 1129). Bir diğer kayıttan 2 keyl arpa, 1.5krş, 3 keyl buğday 2 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 846/s. 4/b, 4 Şaban sene 1129). Bu demektir ki, 6 keyl buğdayla ancak 1 çift gümüş bilezik almak mümkün olabilmektedir. Karaçayır mahallesinde sakin iken vefat eden Mehmed'in terekesinde 3 krş değerinde yaldızlı sim bıçak, 8 krş değerinde altın başlı sarık, 13 krş değerinde haşiyeli sim kur'an, 16 krş değerinde sim cedid raht ve başlığı, 6 krş değerinde sim fincan takımı ile 5 krş değerinde kara sığır ineği ve danası ile 7 krş değerinde 14 keyl arpa ve 1.5krş değerinde 8 dirhem karanfil kayıtlıdır (BŞS 846/s. 14/b-16/b, 14 Safer sene 1130). Kayıttan da anlaşılacağı üzere 1 adet altın başlı sarık 14 keyl arpa ile eş değerdedir.

Buraya kadar karşılaştırmalı olarak vermeye çalıştığımız tereke örnekleri adı geçen tarihlerde (1699-1718) altın ve gümüşün bir yatırım aracı olarak Bolu çevresinde oldukça yaygın olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır.

IV. KÖLELER (GULAM)

Osmanlı Devletinin kurulması ve İmparatorluğa geçmesi ile kölelik kurumu gelişerek din ve devletin sağladığı hoşgörü ile sosyal hayatta önemli bir yer edinmiştir (Parlatır 1984: 814). Devlet, genişleme politikası gereği hem Anadolu'ya hem de Rumeli'ye akınlar düzenlemeye başlamış, bu akınlar sonucu elde edilen başarılar, birçok savaş ganimetleri yanında sayısız esirlerinde ele geçmesini sağlamıştır. Bu esirler genellikle devlet ve saray hizmetinde kullanılırken cariyelerin sayısı da gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Bu nedenle Osmanlı Devletinin ilk başşehri Bursa'da ikinci başşehri Edirne'de savaş sonrası elde edilen esirlerin satıldığı "esir pazarları" kurulmuştur (Parlatır 1984: 815). Bu pazarlarda yürütülen esir ticaretinin ekonomik hayatta önemli bir yeri vardı. Esir kaynağı olarak da Kırım başta olmak üzere kuzey ülkeleri tercih ediliyordu (Turan 2009: 241-254). Kırım'da Kefe'den Sırbistan'a, Anadolu ve Arab şehirlerine kadar büyük küçük taşra şehirlerinde esir pazarları bulunmakta idi. Belli sanat veya ticaret ile uğraşan kimselerin köle istihdamında kölenin göreceği vazife ve yeteneği göz önüne alınmakta idi (Öztürk 1994: 189-190).

Anadolu'da Özellikle Bursa gibi endüstrinin geliştiği şehirlerde atölyelerde ve tüccar yazıhanelerinde çok sayıda köle çalıştırıldığı bilinmekle birlikte genellikle ev işlerinde ya da tersanelerde çalıştırıldığı, bir süre çalıştırıldıktan sonra da azad edildiği hatta zamanla bir kısmının kendi işini kurduğu bilinmektedir (Faroqhi 1993: 7). Köle sahibi zengin iş adamları, sanatkârlar ve mevki sahibi devlet adamlarının konakları ve atölyeleri de köleler için adeta bir okul vazifesi görmekte müzik, güzel sanatlar, askeri bilgiler yanında dokumacılık, kuyumculuk, silah imali gibi alanlarda da köleler en verimli ve elverişli iş gücünü teşkil etmekte idiler (Barkan 1966: 28). İncelediğimiz Bolu şer'iyeye sicillerindeki tereke kayıtlarında kölelerin mahallelerde bir ya da iki adetten fazla olmadığı ancak köylerde her halde yardımcı sıfatıyla bulunmalarından dolayı sayılarının ona kadar çıktığı görülmektedir.

Köy/Mah.	H. 1111 M. 1699	H. 1112 M. 1700	H. 1114 M. 1702	H:1117 M. 1705	H. 1118 M. 1706	H. 1121 M. 1709	H. 1130 M. 1718
Akpınar Mahallesi	1						
Hoca Bey Mahallesi		1				2	
Debbağlar Mahallesi				2			
Karaçayır Mahallesi					1	4	2
Kasablar Yenicesi K.			6				
Kara Köy				10			
Seyyidlü Köy						1	
Ağca Alan Köy						1	

İncelediğimiz tereke kayıtlarında köleler, tereke toplamları içerisinde önemli bir yekün teşkil etmesi ve hisselerinin babadan oğula geçmesi sebebiyle ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Özellikle maddi imkân açısından önde gelen ailelerin, köle sahibi oldukları görülmektedir. Mesela, Akpınar mahallesi sakinlerinden İken vefat eden el-Hac Mehmed bin Ebu Bekir'in terekesinde 80 krş değerinde Eyvan adında bir sağır gulam kayıtlıdır. Terekenin toplam değerinin 400 krş olduğu düşünülürse önemli bir meblağ olarak karşımıza çıkmaktadır (BŞS 842/s. 11/a, 5 Şevval sene 1111). Yine Hoca Bey mahallesinde sakin İken vefat eden Ömer Çelebi bin Hasan'ın terekesinde 60 krş değerinde Kenan isiminde bir köle (gulam) kayıtlıdır. Bu terekede toplam değer 453 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 842/s. 40/a, 10 Rebiyyülevvel sene 1112). Kasablar Yenicesi Karyesinde sakin İken vefat eden el-Hac Mustafa Halife ibn-i el-Hac Ahmed'in terekesinde 120 krş değerinde Vasıl, Şahbaz, Yusuf, Şahin, diğer Şahin ile 90 krş değerinde Gülistan adında bir cariye olmak üzere toplam 6 adet köle kayıtlıdır. Tereke toplamının 1491 krş olması ve bunun 560 krş'luk diliminin bu kimselerin fiyatı olarak belirlenmesi onların tereke içerisindeki değeri konusunda bir fikir verebilir. Çünkü aynı köyde 2 bab-oda, 3 adet anbar, 2 adet ahır ve 2 adet samanhanenin toplam değeri 100 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 843/s. 5/a, 19, Cemaziyel Ahir sene 1114). Karaköy karyesinde ikamet ederken vefat eden Mehmed Bey ibn-i es-Seyyid Ahmed Bey'in terekesinde 130 krş değerinde Yusuf ve Semen(?) ile 50 krş değerinde İvaz, 90 krş değerinde Hüseyin ve 60 krş değerinde Maksud adlarında erkek köleler ile 60 krş değerinde Şakire, 130 krş değerinde Kahraman ve küçük kızı, 100 krş değerinde Demirhan, 150 krş değerinde Gülistan adlı cariyeler ile 50 krş değerinde bir Arab kölesi kayıtlıdır. Bu terekede tereke toplamı 4207 krş İken kölelerin toplam değeri 960 krş'a tekabül etmektedir (BŞS 844/s. 11/a-b, 15 Muharrem sene 1117). Yine Debbağlar Mahallesinde sakin İken vefat eden el-Hac Mehmed Ağa ibn-i Derviş Bey'in tereke kaydında 143 krş değerinde bir köle ve 80 krş değerinde Hasan isiminde bir başka köle kayıtlıdır (BŞS 844/s. 21/a, 25 Şevval sene 1117). Karaçayır mahallesinde Mehmed Efendi bin Abdurrahman Efendi'nin terekesinde 125 krş değerinde İvaz adında bir köle kayıtlıdır (BŞS 844/s. 33/a, 10 Safer sene 1118). Ağca Alan karyesinde sakin İken vefat eden El-Hac Ahmed bin Ali Ağa'nın terekesinde 150 krş değerinde bir nefer cariye kayıtlıdır (BŞS 844/s. 31/a, 15 Receb sene 1121). Seyyidlü karyesinde İken vefat eden es-Seyyid Ahmed bin es-Seyyid Osman'ın terekesinde ise 150 krş değerinde Yusuf adında bir köle kayıtlıdır (BŞS 844 /s. 51/a, 25 Şevval sene 1121). Karaçayır mahallesinde sakin İken vefat eden Berber Kör Ahmed namıyla anılan kimsenin terekesinde 50'şer krş değerinde Yusuf ve Davud adlı köleler kayıtlıdır. Bu terekenin toplamı 505 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 844/s. 52/a). Ayrıca bir başka kayıta 5 krş değerinde Müslim adında yaşlı bir köleden bahsedilmekle birlikte 50 krş değerinde Yusuf adında başka bir kölede kaydedilmiştir (BŞS 844/s. 53/a). Yine Hoca Bey mahallesinde sakin İken vefat eden Saliha Hatun binti

İbrahim Efendinin terekesinde bu zamana kadar krş değer açısından en fazla yer işgal eden 300 krş değerinde Sehergân adında bir cariyeden bahsedilmekle birlikte 150 krş değerinde Badısaba adında bir başka cariyede kaydedilmiştir. Bu terekenin toplam miktarı ise 2.124.5 krşdır (BŞS 844/s. 61/a, 20 Muharrem sene 1121). Değirmen Özü karyesi sakinlerinden iken vefat eden Mustafa Ağa İbn-i Şa'ban'ın terekesinde 150 krş değerinde Hüsvrev ve yine 150 krş değerinde Zülfikar adında bir köle kayıtlıdır. Bu kimseleler Mustafa Ağanın vefatından sonra Oğlu Zaim Mehmed Ağanın hissesine 100 krş sülüs hisse olarak tahsis edilecektir. Bu terekenin de toplam değeri 665.5 krş olarak kaydedilmiştir (BŞS 845/s. 46/b, 4 Zilkade sene 1121). Yine Karaçayır mahallesinde sakin iken vefat eden Mehmed bin Şa'ban'ın terekesinde Şehir menziline Gülyüz adında bir cariyeye ve üç yaşında küçük kızı Fatımaya karşılık 150 krş değer biçilirken Çay Çiftliğinde ikamet eden Gülbeyaz isminde bir cariyeye ve altı aylık oğlu Hasan için de 220 krş değer kayıtlıdır (BŞS 846 /s. 14/b, 16/b, 14 Safer sene 1130).

Bu kölelerin almış oldukları ücretlere ilişkin incelediğimiz kayıtlarda ayrıntılı olarak bilgi verilmemesine karşın iki belgeden birisinde ücret-i yevmiye olarak 5 krş'luk bir ücretten bahsedilmekle birlikte (BŞS 842/s. 55/a-b, 2 Şevval 1113) diğesinde ise baha-i ücret olarak 3 krş kayıtlıdır (BŞS 844/s. 42/a-b, 10 Cemaziyel Ahir sene 1118).⁴

V. AĞAÇ İŞLERİ

Bolu ve çevresinin ormanlık bir bölge olması ağaç ve ağaç ürünlerine olan ilgiyi artırmıştır. Bolu dağlarından elde edilen çam kerestesi "Bolu kerestesi" adıyla İstanbul'a gönderilerek gemi inşasında kullanılıyordu. Ayrıca yine aynı dağlardan temin edilen odunlar ile İstanbul'da eski ve yeni saraylar için gerekli olan odun ihtiyacı karşılanıyordu (Orhonlu 1992: 277). İncelediğimiz 843 numaralı şer'iyye sicilinde Kalyon kerestesi için uygun olan dağlardan acilen kereste temin edilerek Karadeniz iskelesine nakli konusunda bir buyruldu kayıtlıdır. Çeşitli kalyon tipleri için yaklaşık 248 kıt'a kereste tertip edilmiş bunun için hazine-i amireden ayrılan toplam para olarak değer 67.865 paradır (BŞS 843/s. 50/a, sene 1115). 845 numaralı şer'iyye sicilinde ise kereste defterinde Çam, karaağaç, perçinli, tahtalık, kütük başı gibi kerestenin 176 kıt'ası toplam 20.490 para olarak kaydedil-

⁴ Faroqhi, XVI. Yüzyılın sonlarında Küçük bir hizmetçi kızın ücretini 250 akçe, köyde hizmetçilik yapan bir delikanlınınkini 300 akçe yetişkinlerinkinin ise 600-700 hatta 1500 akçe kadar ulaşabildiğini ileri sürmektedir (bkz. Faroqhi 1993: 342). 1688 yılına kadar geçerli olan kuruş-akçe dönemi bundan sonra yerini kuruş-para dönemine bırakmış ve 1703 yılında yapılan düzenleme ile de 1 Osmanlı kuruşu 40 para ve 120 akçeye eşit kabul edilmiştir (bkz. Kankal 2004: 235; bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Barkan 1970: 558-607). Anılan değerleri kuruş cinsinden hesaplırsak, yetişkin bir hizmetkârın 5 kuruşa yakın bir ücret aldığı sonucuna varılabilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, incelediğimiz belgelerde açıkça kölelere ilişkin yıllık ya da yevmiye olarak kesin bir kayıt düşülmemle birlikte yukarıda zikrettiğimiz 5 kuruşluk yevmiye ve 3 kuruşluk ücret bahası hizmetkâr bedeli olarak zikredilen meblağlardır.

miştir (BŞS 845/s. 35/b, sene 1121). Yukarıda da izah edildiği üzere İncelediğimiz kayıtlarda genellikle krş değerinden hesaplamalar ön planda tutulduğu için ilkinde 67.865 parayı krş değeri açısından düşündüğümüzde yaklaşık 1.696 krş ikincisinde ise 20.490 para yaklaşık 512 krş'a tekabül etmektedir. İncelediğimiz dönem dışında olsa bile bir fikir vermesi açısından zikretmeyi uygun bulduğumuz daha geç tarihli 848 numaralı şer'îye sicilinde ise Bolu civarındaki 27 adet köyden mübayaa edilen toplam 300 araba değerinde meşe odunu kaydı düşülmüştür (BŞS 848/s. 19/b, Gurrei Şevval sene 1145).⁵

SONUÇ

Bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle iktisadî bakımdan Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinden biri olan Bolu'da insanlar, tereke kayıtlarından tespit ettiğimiz kadarıyla bağ, bahçe, tarla, ev, hayvancılık ve ağaç işleri gibi alanları hem geçimlerini temin etmek hem de ihtiyaç fazlası olanlarını yatırıma dönüştürmek için değerlendirmektedirler. Altın ve gümüşe sahip olma noktasında gümüşün altına oranla daha yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Köleler ise genelde maddi durumu iyi olan zengin ailelerin yardımcı hizmetli sıfatıyla edindikleri kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak kuruş değer olarak tereke toplamının hemen hemen yarısını teşkil etmesi aile ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Tereke kayıtlarından doğrudan aktardığımız meblağlardan çıkardığımız sonuç ise Bolu'da sosyal bakımdan toplumun yarıya yakın kesiminin orta tabaka olarak sınıflandırabileceğimiz kesim olduğu diğer yarısının ise büyük çoğunluğu fakir olmak üzere zengin kimselerden teşekkül ettiği dir.

Daha önce zikredilen ve diğer tereke kayıtlarıyla karşılaştırdığımızda zengin olarak nitelendirebileceğimiz Kara Köy karyesinden Mehmed İbn-i es-Seyyid'in terekesinde hemen hemen bütün menkul ve gayr-ı menkuller bulunmakla birlikte toplam 4207 kuruş tereke toplam kaydı düşülmüşken, Taş oluk karyesinde ikamet etmekte iken vefat eden ve fakir olarak değerlendirebileceğimiz Mehmed bin Mahmud'un terekesinde sadece bir köhne tencere, bir saban demiri, bir alaca kilim vb. olan 6.5 kuruşluk bir toplam tereke kayıtlıdır. İncelediğimiz kayıtlarda sıklıkla tesadüf ettiğimiz orta gelirli olarak düşünülen kayıtlardan biri olan ve Cami-i Cedid mahallesinde sakin iken vefat eden Emine binti Mustafa Efendi'nin tereke toplamı ise 85,5 kuruş olup terekesinde sim kuşak, sim tılsım inci düğmeli kaftan gibi emtia bulunmaktadır. Toplumun önemli bir kısmını oluşturan bu orta tabaka azda olsa ihtiyacının haricinde yatırım aracına sahip olurken, fakir kesimin günlük ihtiyaçlarını sağlama noktasında kendisine faydalı araç ve gereç temi-

⁵ Bu köylerden misal olarak Hızır Şeyhlü Köyünden 10 araba, Çepni köyünden 20 araba, Hacılar Köyünden 12 araba, Bel Karaağaç köyünden 15 araba, Beldicek Köyünden 25 araba meşe odunu alınmıştır.

nine gittiği görülmektedir. Zengin olarak değerlendirilen kesim ise hem köyde hem de şehirde edindiği mal ve mülklerle yatırım araçlarının tamamına yakınına sahip bir görünüm arz etmektedir.

Bu çalışma 1699-1718 yılları arasında Bolu'da yaşayan insanların, ekonomik durumlarının belirlediği şartlar çerçevesinde hangi yatırım araçlarına yöneldiklerine dair bir fikir vermesi açısından tereke kayıtları esas alınarak yapılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Bolu Şer'iyeye Sicilleri (BŞS)
842 1111-1114 (1699-1702)
843 1114-1116 (1702-1704)
844 1116-1119 (1704-1707)
845 1119-1122 (1707-1710)
846 1129-1130 (1717-1718)
848 1145-1146 (1732-1733)
- BARAKAN Ö. Lütfi (1966). "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6: 1- 479
- BARAKAN Ö. Lütfi (1970). "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, XXXIV: 557-607.
- FAROQHI Suraiya (1993). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- İNALCIK Halil (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul: Eren Yay.
- KANKAL Ahmet (2004). *Kastamonu (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı)*, Ankara: Zafer Matbaası.
- ORHONLU Cengiz (1992). "Bolu", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay: 276-278.
- ÖZTÜRK Said (1994). *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı yay.
- PARLATIR İsmail (1984). "Türk Sosyal Hayatında Kölelik", *Belleten*, XLVII/187: 805-829.
- ŞAHİN İlhan (2006). *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, İstanbul: Eren Yay.
- TAŞ Kenan Ziya (1993). *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış doktora tezi).
- TURAN A. Nezih (2009). "Bahçesaray Köleleri (17.-18.Yüzyıllar)", *Bilig*, 48: 241-254
- UZUNÇARŞILI İ. Hakkı (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: T.T.K. Yay.
- Yurt Ansiklopedisi* (1982). II, İstanbul: Anadolu Yay (=YA).